

Karácsonyi Zsolt

Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem
Színház és Multimédia Kutatóintézet (Románia)
tudományos munkatárs
kzsmailcim@gmail.com

Dusa Ödön és az Ifjú munkás Zsebszínház

DOI: 10.46522/Sg.2025.01.04

Rezümé

Dusa Ödön az erdélyi alternatív színházi mozgalmak egyik legendás alakja. Annak ellenére, hogy különböző alkotói korszakaiban a szakma elismerte teljesítményét, színészként és rendezőként egyaránt, a 21. században már csak ritkán esett szó színházi tevékenységéről. E tanulmány a korabeli sajtóanyagra, a későbbiekben Dusa Ödönnel készített interjúkra alapozva mutatja be Dusának az Ifjú munkás Zsebszínház égisze alatt kiteljesedő alkotói korszakát. Egyén és Hatalom összezapásában az egyén csatát veszített ugyan, Dusa kivándorolni kényszerült, munkássága azonban a romániai magyar kísérleti színház egyik fontos állomásává vált.

Kulcsszavak: Dusa Ödön, alternatív színház, kommunizmus, cenzúra, Egyén és Hatalom

Dusa Ödön and The Pocket Theatre of Young Workers' Weekly

Abstract

Dusa Ödön is one of the legendary figures of the Transylvanian alternative theatre movements. Despite the fact that the profession recognised his achievements in various creative periods, both as an actor and a director, in the 21st century his theatrical activities have rarely been mentioned. Based on contemporary press material and later interviews with Dusa Ödön, this study presents Dusa's creative period, which flourished under the auspices of The Pocket Theatre of Young Workers' Weekly. Despite the fact that Dusa was defeated in the clash between Individual and Power, and was forced to emigrate, his work marked an important moment in the historiography of Hungarian theatre experiments in Romania.

Keywords: Dusa Ödön, alternative theatre, communism, censorship, Individual and Power, The Pocket Theatre of Young Workers' Weekly

A kolozsvári Ifjúmunkás Zsebszínház olyan sajátos esztétikai és gondolati struktúrával rendelkezett, amelynek okán a Dusa Ödön névvel fémjelzett korszaka¹ már működése idején legendássá vált.² Érvényes lehet rá Jákfalvi Magdolna megállapítása: „az írásbeliségbe sokáig be nem lépő avantgárd színházi gyakorlat a népművészet szájhagyományával terjedő, legendává nemesedő múltat tudhat magáénak”.³ Az együttes alapítója, Dusa Ödön, a színházművészet határainak kitérését célozta meg, nem elégedett meg azzal az alternatív színházi formával, amely a kolozsvári Stúdió Színpad védjegye volt,⁴ hanem az Ifjúmunkás Zsebszínház működésén keresztül egy alternatív közösségi modellt alkotott meg. A társulat tagjai⁵ nem csupán szövegközpontú

1 Az Ifjúmunkás Zsebszínház első korszakában is jelentős szerepet vállaló Kövesdi István mellett Szabó Attila, majd Juhász István Géza viszi tovább a társulatot, amely egyre ritkábban, de a kilencvenes évek közepéig még jelt ad magáról, létezéséről.

2 Tar Károlynak már jelent meg munkája az Ifjúmunkás Zsebszínház műsoráról, emlékirataiban többször említi a társulat munkásságát, lásd TAR Károly, *Voltam (emlékirat). Harmadik könyv: Ezer kilométerekkel*, I, Ághegy Könyvek, https://mek.oszk.hu/23000/23047/pdf/23046_3_1.pdf [Utolsó megtekintés: 2025. 05. 21.]

3 JÁKFALVI Magdolna, *Beszéd* = J. M., *Avantgárd – színház – politika*, Bp., Balassi, 2006, 186–201, 186.

4 „A Zsebszínház elnevezés onnan adódott, hogy Dusa Ödön nem kapott helyet próbálkozásai számára a Stúdióban; a kolozsmonostori Kultúrotthonban vált ismeretté a név, itt volt alkalmas, hogy Chelu Ivánnal és Dohi Alesszel kísérletezzen mozgásközpontú jelenetekkel. Ezek a jelenetek Ödön groteszk látásmódjának ösztönös termékei, azoknak a happeningeknek az eredői, amelyek egész életét végigkísérték, és amelyeket aztán Stockholmban videófilmekben is rögzítve alkotott polgár-, elvtárs- és világpukkasztó jelenetekké.” TAR Károly, *[Levél Karácsonyi Zsoltnak]*, 2025. febr. [Szerző birtokában.]

5 Kritikája végén Zsehránszky István a következőket nevesíti mint a Zsebszínház alapító tagjait: Dusa Ödön, Márton Julianna, Benyó Krisztina, Tálás András, Tálás Nagy András, Biró János. Lásd ZSEHRÁNSZKY István, *Az Ifjúmunkás Zsebszínház*, Művelődés, 1981/1, 3.

előadásokat hoztak létre, hanem a mozgás, a test és a színpadi tér dinamikus együttesével kívánták kifejezni mondanivalójukat, mert „a testbeszéd olyan olvasási kódot feltételezett, mellyel kezdetben kevesek bírtak”,⁶ a román kommunista titkosszolgálat a legkevésbé.

Az újító színházi törekvésekről Dusa Ödön így ír néhány évvel a Zsebszínház megalapítása előtt:

Az előszó erejének gyöngülése az irodalomközpontú színház válságához vezetett, és új kifejezőeszközöket sürgetett. Irodalomközpontú színházon a szóközpontúságot értem, ahol minden, ami történik, csak a szövegért van, s azt igyekszik segíteni. A szöveg a főszereplő, a mozgás, a mimika a szöveget igyekszik diadalra vinni; önmagukban, szöveg nélkül nincs funkciójuk, közölnivalójuk. Az említett új kifejezőeszközök keresésének területei éppen a mozgás, mimika s bizonyos hang- és fényeffektusokkal való hatás elérése. A kortárs színház új formát kereső képviselői igyekeznek felszabadítani a szó rabsága alól, sőt adott esetben főszerephez juttatni a mozgást, a cselekvést, a mimikát.⁷

A társulatalapító öt évvel 2007 novemberében bekövetkezett halála előtt, 2002-ben a következőképpen vall önmagáról:

A Dusa családba születtem, bátyám után három évvel, 1943. január 7-én a Bak jegyében. (...) A hetvenes évek elején tartottam első egyéni előadásomat, szavalóestemet, szülővárosomban Kolozsváron *Írott muzsika* címmel. Az évek folyamán ezt követte számos más előadás, többek közt két monológ: *Egy örült naplója* és *Szokratész pöre*. 1985-től Svédországban, Stockholmban élek. Mint vendég-előadó többször felléptem Pesten a Szkéné Színházban, Merlin Színházban, Kolibri Színházban, RS9 Színházban.

6 JÁKFALVI, i. m., 201.

7 DUSA Ödön, *A toborzó ürügyén*, Korunk, 1977/5, 397–399, 399.

A kolozsvári időszakban darabokat, jeleneteket írtam és rendeztem a Zsebszínházban, amelynek eljövetele-
mig egyik vezetője voltam. Egész estét betöltő *Drága föld*
című darabom közel állt ahhoz, hogy könyv alakban is
megjelenjen. Az idegenben letettem a lantot, nem írtam
több darabot. Ha már nem rendezhettem, az írásról is
lemondtam.⁸

Magának az Ifjómunkás Zsebszínháznak, amely Dusa Ödön
színházi újításainak már egy kikristályosodott, ahogy a fentiek-
ből is kitűnik, elméletileg is megalapozott világát sűríti egybe,
megvannak a maga színházi előzményei is, már a '70-es évek
második felében: „aktív befogadásra nevel, nem csupán kiszol-
gálja, de alakítja is közönségét, részesévé teszi egy művésze-
ti-tudati folyamatnak”.⁹ A színház nevének felvétele kényszer
volt, Tar Károly ajánlására történt. Ekkortól számítható tehát az
Ifjómunkás Zsebszínház alapítása, amely kapcsán Tar azt írja,
hog

[a] Zsebszínházat¹⁰ Dusa Ödön alapította. Az ifjómunkás
Zsebszínházat ketten. Kiebrudaltatva a Kultúrotthonból
közbenjárásomra kapott helyet a Vasutas klubban és tobo-
roztunk tagokat, alakítottunk a kezdeti próbák alatti ösz-
szeférhetetlenségéből adódóan kétféle csoportot: a Kövesdi
István vezette hagyományos és a Dusa vezette mozgás
központút. A szükség szülte a csoportot. És a lap által ki-
eszközölt engedély. Az Ifjómunkás előnevet azért erőltet-
tem, mert ez védettséget biztosított.¹¹

8 DUSA Ödön, *Színházi jegyzetek: Egy Robert Wilson rendezésről*, Ághegy, 2002/1, 68–75, 75.

9 KÁNTOR Lajos, *Hálátlan színház, hálás publikum? (Avagy a fordítottja sem igaz...)*, Korunk, 1978/6, 438–443, 440.

10 Dusa Ödön, miután távozik a kolozsvári Stúdió Színház csapatából, a kolozsvári Monostor negyedben található kultúrotthonban folytatja tevékenységét, a Zsebszínházat 1979 őszéig itt működteti.

11 TAR, [Levél..., i. m.].

A zsebszínháznak és a stúdióformának vannak ellenzői, támogatói is. Utóbbira példa a hatvanas évek végén Kötő József,¹² aki a nyolcvanas évek elején a Zsebszínház és Dusa Ödön színházi kísérleteinek is lelkes hívéül szegődik, miközben már a Kolozsvári Állami Magyar Színház irodalmi titkáráként, majd igazgatójaként tevékenykedik. Az Ifjúmunkás Zsebszínházról szóló, leginkább pozitív értékelés éppen tőle származik:

Az én felfogásom szerint az öntevékeny színjátszás annyi, mint önkifejezés. Tehát a belső kényszerből cselekvő színjászó nem másolhat, nem lehet szövegfelmondó, hanem mondja a magáét, a maga módján. Ehhez mondanivaló és tehetség kell. Kevés az ilyen öntevékeny csoport. A Zsebszínház együttese a nagyon kevesek közé tartozik: saját hangon saját gondolatot közvetít, s már ott tart, hogy kultúránkban egyedi színfolt. A világszínház történetében Antoine, Artaud és még sokan mások így kezdték. A mi viszonyaink között is új színházi stílust munkálhatnak ki. Csak legyen bennük kitartás, legyen terük... Figyelni kell rájuk!¹³

Gyakorta megemlítik a Zsebszínházról szóló írások Dusa civil foglalkozását, szobafestő voltát. Erről Dusa egy 2006-os interjúban is nyilatkozik:

Édesapám kisiparos szobafestő volt, és mindig dolgozott nála egy-két ember, akik nem is voltak mindig szakemberek, inkább segítők. Engem a nyári vakációkban már 12 éves koromtól elvitt dolgozni. Egy közeli faluban az iskolát minden nyáron mi festettük ki. (...) Nagy nehézségek

12 „(...) a nagy művészi eredmények mindig hosszas művészi kísérletezések betetőződései. A stúdiószínpad éppen ezek létrejöttéhez szükséges laboratórium. Ezt igazolja minden jelentősebb modern dramaturgiai és színpadi irányzat eredetének vizsgálata. O'Neill a maga pszichoanalitikus dramaturgiáját kísérletező zsebszínházakban kristályosítja ki”, lásd KÖTŐ József, *Stúdió-színpadok*, Korunk, 1968/1, 104–106, 104.

13 BARDÓCZ Gergely, *Az együttlét pillanatai*, A Hét, 1986/31, júl. 31., 5.

arán én is kisiparos lettem, így megtehettem, hogy én válogassam meg a munkatársaimat. Dolgozott is nálam hosszabb-rövidebb ideig majdnem minden barátom, kollégám. A Zsebszínház megalakulása után nappal együtt festettük a lakásokat, este együtt próbáltunk a színházban. Az előadandó jeleneteket, darabokat is én írtam. Nem voltak teljesen megírva, mikor elkezdtük a próbákat, hanem folyamatosan írtam a próbák alatt. Délelőtt – festés közben – töprengtem az esti folytatáson.¹⁴

Dusa Ödönnek már a korábbi években, a Zsebszínház megalapítása előtt is folyamatos támadásokkal kell szembenéznie,¹⁵ és ezek a Zsebszínház D.Ö. nevével fémjelvezhető időszakában sem maradnak el. Az egyedüli, többé-kevésbé járható út Dusa számára az *Ifjúmunkás* szervezeti ernyője alatt való tartózkodás. Több írás is foglalkozik ebben az időszokban az amatőr „mozgalomnak” a színházi élet megújításában játszott szerepével. Kántor Lajos, miközben azt ecseteli, hogy a színházi újítások tulajdonképpen az amatőr mozgalom által tartatnak fent, Dusáról így ír: „egy jelentéktelen kerületi művelődési házba tudott értő közönséget verbuválni meglepően érett, újszándékú előadásaihoz, sorozatos »főpróbáihoz«”.¹⁶ Fél mondattal korábban pedig arra is felhívja a figyelmet, hogy Dusa szobafestő. Egy másik cikk sem felejt el megjegyezni, hogy a „munkás-műkedvelőknek” nincs túl sok idejük a próbafolyamatokra: „Hetente hat-hét óra megy el próbákra a Zsebszínház tagjainak szabad idejéből.”¹⁷

Mozgásszínházi alapokra helyezett, a dialógust csak visszafogottan használó előadásaiiban a Zsebszínház többirányú lázadást hajt végre. A kőszínházi formától való elmozdulás egyértelmű, lázadás a kényszerűséggel szemben is, hiszen a ki nem mondott

14 VENNES Aranka, *A szándék a jövőbe törekszik. Interjú Dusa Ödön előadóművésszel*, Irodalmi Jelen, 2006/60, 13–14, 13.

15 „1970-ben a hatalom igazságtalanul meghurcolta, hat hónapra lecsukták mondvacsínált ürügyek alapján.” BARTA László, *Emlékezés Dusa Ödönre* = B. L., NÁNÓ Csaba, *A harmadik színház. A kolozsvári Stúdió Színpad története*, Nagyvárad, Europrint, 2018, 121–124, 123.

16 KÁNTOR, *Hálátlan színház...*, i. m., 440.

17 BARDÓCZ, i. m.

szavakat nem lehet cenzúrázni, a sorok közötti színházi utalásokra pedig a gyakorta használt lírai szövegek igencsak alkalmasak. Mert kezdetben a lírai összeállítások vannak túlsúlyban, az első évadban a kolozsvári Vasutas Klub termében: „Dusáék műsora átlagban húsz-huszonöt nézőt hoz be a klubba, húsz-huszonöt új versbarátot. Mert, ha meg kellene határoznunk műfajilag, előadásaik az irodalmi színpadhoz állnak a legközelebb: tíz produkciójukból hét versműsor, s a fennmaradó háromból is kettő – Gogol *Egy örült naplója* és Pláton *Szókratész pöre* – irodalmi ínyencségnek számít.”¹⁸

Kántor Lajos írja a még '89 előtt megjelent könyvében: „furcsa ellentmondás, hogy miközben az irodalom társadalmi szerepét, elkötelezettségét, politikus voltát hangoztattuk, sőt igényként fogalmaztuk meg az alkotók felé, a művek a hajdani Fórumról (a Forum Romanorumra és utódaira gondolok) egyre inkább könyvek lapjaira szorultak”.¹⁹ Ez ellen, a könyvekbe szorulás ellen is lázad Dusa és a Zsebszínház. Akárcsak más, alternatív színházak, értsd: diákszínháztípusok, műkedvelők, népszínházak. Az újítás, például az új drámák színpadra emelése, gyakorta az ilyen alternatív terekben indul el: „Fiatal drámaíróinkat előbb fedezték fel maguknak az egyetemi, sőt a középiskolás színháztípusok, mint illetékes színházi szakembereink”,²⁰ jelzi Kántor Lajos.

Furcsa ellentmondás az is, hogy a Zsebszínház alapítóját amatőrnek nevezik ugyan, de profinak tartják, legalábbis olyan nem professzionális alkotónak, aki jóval felülemelkedik az amatőr vagy a műkedvelő fogalmakon.²¹ Dusa keresi a zsebszínházi

18 ZSEHRÁNSZKY, i. m.

19 KÁNTOR Lajos, *Varga Vilmos fóruma* = K. L., *A megtalált színház*, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1976, 139–140, 139.

20 KÁNTOR Lajos, *Romániai magyar színház: Középszer és lehetőség* = K. L., *A megtalált...*, i. m., 9–16, 12.

21 Ezt teszi mások mellett Cselényi László, aki így ír Dusáról: „Dusa Ödön önjelölt lett – amatőr. Olyan igazi, vérbeli amatőr, akire ez a foltozott kifejezés, melyben kínosan ott lappang a pejoratív mellézköngye s a gondos diszkrimináció, már nem igen talál. Dusa alias Délczeg erre viszont cseppet sem érzékeny. Ő egyike azoknak, akik új tartalommal töltik fel az amatőr jelzöt. De addig is hadd nevezzük profi-amatőrnek, mintegy megkülönböztetve őt sok amatőr profitól.” CSELÉNYI László, *Foglalkozása: amatőr*, Utunk, 1977/11, márc. 18., [7].

forma életben tartásának lehetőségeit, amiben szövetségesre lel Tar Károly próza- és drámaíró személyében, aki újságíróként az *Ifjűmunkás* belső munkatársa, az *Ifjűmunkás Matiné*k kezdeményezője és szervezője. Az *Ifjűmunkás-matinék*, ezek az előadásokkal színesített, kulturális és egyéb témákat is feszegető beszélgetéssorok helyet biztosítottak számos pódiumműsornak, monodrámá-előadásnak, szavalóestnek:

Az *Ifjűmunkás matiné*k 1967 márciusában indulnak útnak, ahol a vitafórum mellett az előadóművészetek jelenléte egyre meghatározóbb. Többek között e matiné k pódium-jellegű produkcióin érlelődik a Zsebszínház terve és – gyakorlata. Színészek, költők, írók, tudósok is fellépnek. Csak rövid ideig működik, majd 1976-ban újraindul mintegy évtizedes szünet után.²²

Ezek a matiné k készítik elő a terepet a mozgásszínházra alapozó Zsebszínháznak, valamint az a tény, hogy az 1979 őszén létrejövő, amatőrnek, műkedvelőnek, munkásszínháznak is tekinthető társulat vezetője, Dusa Ödön (művésznevén Délceg Edmond) 1975-ös távozásáig ismert és elismert tagja volt a kolozsvári Stúdió Színpad társulatának.

Kolozsváron, a

szakszervezetekhez tartozó, központi fekvésű vasutas (volt vasas) klub adott lehetőséget egy műkedvelő színjátszó csoport alakítására, így alakult meg az *Ifjűmunkás Zsebszínház*. Kezdetben az előadásokat a klub alagsori, színpad nélküli termébe tervezték, egy évig hetenként egyszer ott léptek föl verses, verses-zenés műsoraikkal. Kiemelkedőek voltak a *Költőnk és kora*, a *Csendes kiáltvány*, a *Párbaj* és a *Barátaim verseiből* című előadások. Az általában két részre tagolt, mozgással és zenével eggyé ötvözött versrészletekből álló előadás a körbe vagy összevissza

22 Lásd TAR Károly, *Mit várunk a műkedvelő színjátszóktól? Egy felmérés tanulságaiból*, Művelődés, 1983/2, 4–7, 7.

ültetett közönség előtt zajlott. Egy fiatal designer készítette a sommás díszleteket, a plakátokat; a bábokat egy műkedvelőből hivatásossá vált bábos állította elő; a zenét egy fiatal házaspár szolgáltatta – ők folkműsoraikkal, dalaikkal már több hazai fesztiválon nyertek díjat. Feleki Károlyról, Chelu Ivánról és a Bíró–Benyő házaspárról van szó. Minden csütörtökön, majd pedig minden szombat este tartottak előadást, ha legalább tíz néző jelentkezett. Sikert szűk körben arattak, a nézők száma egyszer sem lépte túl a százat. Együttlétük lényege a műhelymunka volt. Megfogalmazott mottójuk szerint szerették volna kitágítani az együttlét dimenzióit.²³

A kolozsvári környezet éveken át megfelelő helynek bizonyul egy olyan társulat számára, amely tagadja a szöveg primátusát, és a kimondott szó helyett a mozgást részesíti előnyben, azt tekinti elsődleges kifejezőeszköznek.²⁴

Ebben az időszakban Kolozsváron számos műkedvelő, félprofi és diáktársulat is működik, mint a Stúdió '51, az egyetemistákból álló, az *Echinox* folyóirat köré gyűlő társulat, a Diákművelődési Ház diákszínjatszós csapata,²⁵ a Kolozsvári Állami Magyar Színház színészei által irányított Stúdió Színpad, valamint a Kovács Ildikó neve által fémjelzett és meghatározó bábszínház; illetve, korántsem mellékesen, a sétatéri magyar társulat, ahol Harag György a jelentős előadások egész sorát rendezi éppen. Ez tehát az a közvetlen szakmai környezet, amely körbeveszi Dusa színházi kísérletét. A másik fontos tényező, hogy az Ifjómunkás Zsebszínház az *Ifjómunkás* nevet viselő, a Román Kommunista Párt által megjelentetett ifjúsági hetilap, tehát egy hivatalos, központi orgánus égisze alatt működik. Erre különösen szükség van Dusa Ödönnek, aki a szülői ház pincéjében működtetett

²³ Uo., 4.

²⁴ Uo., 4.

²⁵ Ennek történetéről bővebben: KOC SIS Tünde, *A kolozsvári hét maszkura, avagy a Diákművelődési Ház magyar egyetemista színjatszós csoportjai, Játékter, 2022/1, 61–76.*

pinceszínházból²⁶ jut el a hetvenes évek végére a „konszolidált” Zsebszínház formáig. A kommunista hatalom számára több mint zavaró volt már a hetvenes évekbeli tevékenysége is, ami a művészi szabadság levegőjét árasztotta magából.²⁷

A társulat működését folyamatos strukturális²⁸ és finanszírozási kihívások jellemezték: változó támogató háttér, ideiglenes próbatermek és cenzurális akadályok nehezítették fennmaradásukat. Ennek ellenére a Zsebszínház saját közönséget épített ki, és egyre inkább a kísérleti színházi diskurzus részévé vált. Miközben

ez a csapat ön maga erejére, makacsságára számíthat csak, patrónusai [a lapon kívül nem voltak patrónusai, csak nehezen kieszközölt befogadói (Victoria Klub majd a Fások Klubja – még az *Ifjúmunkásra* hivatkozva). Megjegyzés: K. Zs.] változtak az elmúlt esztendőkből, egyik üzemi klubból kinéztek őket, a másik befogadta, egyik darabjukat nem sikerült bemutatniuk, másikkhoz kezdtek hozzá, soha nem hagyták abba, illetve, mindig volt erejük újrakezdeni.²⁹

26 „1970-ben a hatóságok fülébe jutott, hogy nagyon sokan látogatják a pincelakásomat, amit, szakember lévén gyönyörűen kifestettem, rendbe tettem, és benne is laktam. Szavalóköri működött itt, és együtt hallgattunk zenét is. Egy hétfőn a zsúfolásig telt pincébe lejött a rendőrség, és rendre mindenkit beszállított. Engem utolsónak egyedül vittek el, és máshová, mint a többieket, mert tudták, hogy bent fognak tartani. Nem részletezem, de valójában hat hónap múlva kerültem csak haza.” Lásd VENNES, *i. m.*, 13.

27 „Dusa Ödön a pince mellett városzéli kultúrházakban, vasutas és egyéb, a többnyire bokáig érő izzadságtócsákat termelő táncházak helyszínén, szakszervezeti klubokban dokumentáltan 1973 óta játszott leggyakrabban maga rendezte darabokat, versesteket. Előadásaira jární mondhatni kötelező volt annak, aki rájött arra: pincékben, padlásokon és koponyákban a legbrutálisabb időkben is volt színház, amely felszabadított. A bohóc köntösében természetesen egy akkor és azóta is szabad ember volt – sokak szabadságdeficitjét csökkentendő.” Lásd JÓZSA Márta, *Egérlyuk a Lenin utcában*, Ex Symposium, 2007/60, 25–30, 28.

28 „A Dusa Ödön vezette – időnként felbomló, majd újjaalakuló, széthulló és újra feltöltődő – kis társulat ugyanis évek óta tulajdonképpen a kísérleti színház jegyében igyekszik kialakítani játékrendjét, játék-eszményét.” KENÉZ Ferenc, *Hagyományoson újítani?*, Munkásélet, 1981/25, jún. 26., 4.

29 BARDÓCZ, *i. m.*

A társulat alapvető célja nem pusztán a befogadók elérése volt, hanem azok aktív részvételének ösztönzése is. Interaktív megoldásokkal és az előadói jelenlét újragondolásával a közönség maga is a színházi folyamat részévé válhatott, megteremtve ezzel egy kollektív és élményszerű művészi aktust.

Dusa Ödön rendezői koncepciója a szabadság és a művészi kutatómunka elvére épült. A konvencionális színházi formákkal szemben a mozgásközpontú, intermedialis előadásmódot preferálta, amelyben a testbeszéd, a mimika és a térhasználat szerves egységet alkotott a dramaturgiai szerkezettel. A verbális elemek ebben a rendszerben nem elsődleges közvetítőként, hanem összetettebb, többdimenziós művészi élmény komponenseként funkcionáltak.

Ez az esztétikai paradigma párhuzamba állítható a modern kísérleti színház elméleti törekvéseivel, például Grotowski „szegény színház” koncepciójával vagy Eugenio Barba interkulturális színházi kutatásaival. Dusa Ödön meggyőződése szerint a test mint médium kiaknázatlan lehetőségeket rejt a színházi reprezentációban, és a szöveg csupán egy későbbi elemként vált a színpadi jelenlét szerves részévé. A mimikai, gesztikulációs és fényeffektusokra épülő színpadi struktúra a Zsebszínház előadásaiban ugyanolyan jelentőségű volt, mint a kimondott szó.

Az Ifjúmunkás Zsebszínház műsorpolitikája széles spektrumot ölelt fel, amelyben a klasszikus filozófiai művek, a monodrá mák, a kortárs lírai szövegek és az abszurd dramaturgiai formák egyaránt megjelentek. A társulat előadásai között szerepelt Platón *Szókratész pöre* című művének színházi adaptációja, amely a minimalista színpadi eszköztár révén a gondolati tartalom hangsúlyozását tette lehetővé.

Egy másik jelentős előadásuk a *Párbaj* volt, amely Szöcs Géza verseire épült, és amelynek célja a nézők bevonása révén egy alternatív befogadói élmény megteremtése volt. Már itt is fontossá válik a közönséggel történő sajátos kapcsolat kiépítése. A korabeli sajtó meglehetősen szűkszavúan, az események részleteit mellőzve számol be az előadásokról. Ezek hangulatáról, tétjéről mégis valamiféle jelzést adhat egy jóval későbbi, maratoni előadás a kilencvenes évek elejéről. A *Születéstől halálig* című, a Kolozsvári

Állami Magyar Színházban bemutatott művészi performansz esetében Dusa Ödön a színházi jelenlét időbeli dimenzióját tematizálta: az előadás négyórás időtartama a befogadók és az alkotók fizikai és szellemi kitartásának próbájává vált. A közönség elkötelezettségének ösztönzésére az előadás végéig kitartó nézők számára különböző ajándéktárgyakat sorsoltak ki, amelyek a művészi és a közösségi élmény összekapcsolását szimbolizálták.

A Zsebszínház különös figyelmet fordított a kortárs irodalom színpadi integrációjára. Műsoraik között szerepeltek versek olyan költők tollából, mint József Attila, Marin Sorescu, Nichita Stănescu, Cselényi Béla, Szócs Géza, Kenéz Ferenc, Vas István, Pilinszky János, Nagy László és mások (de az összeállításokban kortárs erdélyi német költők versei is szerepeltek), aminek célja a magyar irodalom performatív interpretációja volt.

Dusa Ödön színházi gondolkodása arra az elképzelésre épült, hogy a kortárs színház nem lehet pusztán passzív befogadói élmény, hanem interaktív művészi térként kell funkcionálnia. A társulat nem csupán produkciókat hozott létre, hanem egy intellektuális és esztétikai műhelyt is fenntartott, amely a színházi formanyelv új lehetőségeit kutatta. A társulat tagjai gyakorta csak jelentkezésük után tudták meg, mit is jelent tulajdonképpen egy kísérleti színház, ezért Dusa „hallatlan türelemmel, szinte sorra minden szereplővel külön-külön gyakoroltatta be a színpadi járást, a legszükségesebb mozdulatokat és a játékhoz szükséges jellem-tulajdonságok kifejezésének alapvető tudnivalóit”.³⁰

A Zsebszínház a kolozsvári kulturális élet egyik egyedi színházi entitásává vált, amely művészi és társadalmi szempontból is új perspektívákat nyitott a színházi kifejezésben. Fontos volt számukra a munkásszínházi megújítása és a hagyományos színházi formák meghaladása. A Zsebszínház nem csupán előadások sorozata volt, hanem egy műhelymunkára alapozó alkotóközösség, ahol az együttlét és a közös gondolkodás ugyanolyan fontos volt, mint maga a színpadi produkció, ezért olyan kortárs megjegyzések is akadtak, amelyek a Zsebszínházat a folyamatos „főpróbák” társulatának tekintették. A közvetlen kapcsolatot

30 TAR, *Mit várunk...*, i. m., 7.

keresték a nézőkkel. Az előadásokat akár tíz néző előtt is megtartották, de ezek általában 25-30 fős közönség előtt zajlottak. Vendégszereplések alkalmával azonban a nézők száma gyakorta meghaladta a 100 főt. Nem klasszikus darabokat játszottak, hanem verses, zenés és mozgásszínházi irányba elmozduló előadásokat hoztak létre. Előadásaikat a minimalista eszközhasználat, az egyszerű díszletek, bábok, jelképes kellékek használata jellemezte. Kényszerűségből is, hiszen folyamatosan anyagi gondokkal küzdöttek.

A Zsebszínház a munkásfiatalok és egyetemisták (olykor még középiskolások is bekapcsolódnak az előadásba) közös alkotótevékenysége volt. A cél nemcsak a szórakoztatás, hanem társadalmi kérdések feszegetése, a gondolkodás és párbeszéd ösztönzése, ami az Ifjúmunkás Matinéék szellemiségének egyfajta folytatásaként is értelmezhető. Olyan kísérleti színház tehát, amely párhuzamosságokat mutat a magyarországi alternatív színházi törekvésekkel. Ez elsősorban az alapító Dusa Ödönnek köszönhető, mert

merész álmodozó, aki gondolkodott és elképzeléseit a világról egészen eredeti módon adta elő: kiiktatta, illetve a minimumra csökkentette a színház hagyományos kellékeit (díszlet, jelmez, dialógus, világítás) és aforisztikus megfogalmazású szövegekre, a látvány teremtésekor csupán az emberi test, mozgás lehetőségeire támaszkodva varázsolta elénk a tipikusan kelet-európai életérzéseit sugalló elmélkedéseit. (...) A lényeg: maradjon önmaga, legyen önnön lelkiismeretünk tükré, a bele nem törődés szellemének, a Másság jogának bajnoka, azonosságunk és önkifejezésünk kivetítésének szószólója.³¹

31 KÖTŐ József, *Vallomás egy színházi műhelyről*, idézi BARTA, *Emlékezés...*, i. m., 124.

Bibliográfia, források

- BARDÓCZ Gergely, *Az együttlét pillanatai*, A Hét, 1986/31, júl. 31., 5.
- BARTA László, *Emlékezés Dusa Ödönre* = B. L., NÁNÓ Csaba, *A harmadik színház. A kolozsvári Stúdió Színpad története*, Nagyvárad, Europrint, 2018, 121–124.
- CSELÉNYI László, *Foglalkozása: amatőr*, Utunk, 1977/11, márc. 18., [7].
- DUSA Ödön, *A toborzó ürügyén*, Korunk, 1977/5, 397–399.
- DUSA Ödön, *Színházi jegyzetek: Egy Robert Wilson rendezésről*, Ághegy, 2002/1, 68–75.
- JÁKFALVI Magdolna, *Beszéd = J. M., Avantgárd – színház – politika*, Bp., Balassi, 2006, 186–201.
- JÓZSA Márta, *Egérlyuk a Lenin utcában*, Ex Symposion, 2007/60, 25–30.
- KÁNTOR Lajos, *Hálátlan színház, hálás publikum? (Avagy a fordítottja sem igaz...)*, Korunk, 1978/6, 438–443.
- KÁNTOR Lajos, *Romániai magyar színház: Középszer és lehetőség* = K. L., *A megtalált színház*, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1976, 9–16.
- KÁNTOR Lajos, *Varga Vilmos fóruma* = K. L., *A megtalált színház*, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1976, 139–140.
- KENÉZ Ferenc, *Hagyományosan újítani?*, Munkásélet, 1981/25, jún. 26., 4.
- KOCSIS Tünde, *A kolozsvári hét maszkura, avagy a Diákművelődési Ház magyar egyetemista színjátszó csoportjai*, Játéktér, 2022/1, 61–76.
- KÖTŐ József, *Stúdió-színpadok*, Korunk, 1968/1, 104–106.
- KÖTŐ József, *Vallomás egy színházi műhelyről*, idézi BARTA László, *Emlékezés Dusa Ödönre* = B. L., NÁNÓ Csaba, *A harmadik színház. A kolozsvári Stúdió Színpad története*, Nagyvárad, Europrint, 2018, 121–124.
- TAR Károly, *Mit várunk a műkedvelő színjátszóktól? Egy felmérés tanulságaiból*, Művelődés, 1983/2, 4–7.
- VENNES Aranka, *A szándék a jövőbe törekszik. Interjú Dusa Ödön előadóművészzel*, Irodalmi Jelen, 2006/60, 13–14.
- ZSEHRÁNSZKY István, *Az Ifjúmunkás Zsebszínház*, Művelődés, 1981/1, 3.

Elektronikusan elérhető források

- TAR Károly, [Levél Karácsonyi Zsoltnak], 2025. febr. [Szerző birtokában.]
- TAR Károly, *Voltam (emlékirat)*. Harmadik könyv: *Ezer kilométerekkel*, I., Ághegy Könyvek, https://mek.oszk.hu/23000/23047/pdf/23046_3_1.pdf [Utolsó megtekintés: 2025. 05. 21.]